

alapvetése. Egy másik előforduló hibás felfogás a VII. kongresszus után következő időszakot az előző időszak teljes tagadásaként és csak tagadásaként fogja fel. Ezt az álláspontot támogatja tulajdonképpen az is, ha a német fasizmus felülkerekedésének egyetlen okát a munkásmozgalom hibáiban látják, s az is, ha a kommunista és a szociáldemokrata mozgalom tévedései közé egyenlőségjelet tesznek. E történelmietlen állásponttal szemben Szabó Bálint leszögezte, hogy a VII. kongresszus nemcsak negációja volt egy korábbi hibás taktikának, hanem folytatása is egy korábbi időszaknak.

A VII. kongresszussal kapcsolatban a hozzászóló rámutatott, a történetírás azt hangsúlyozza, hogy a VII. kongresszus hogyan értékelte a fasizmust, s hogy harcra mozgósított a fasiszta veszély ellen. Ez leegyszerűsítéshez vezet, elsikkad két fontos mozzanat. Az egyik, hogy a kongresszusnak a kommunista mozgalomban, a KI korábbi tevékenységében számottevő elméleti előzményei voltak. A másik, hogy a kongresszus irányvonala nem egy „lezárt” irányvonal volt, ezt az irányvonalat tovább kellett fejleszteni. A VII. kongresszus kétségtelenül adott újat a fasizmust jellemezve, de a leglényegesebb az volt, hogy határozottan megkülönböztette a burzsoá osztályuralom két formáját: a burzsoá demokráciát és a nyílt diktatúrát. Míg korábban a kommunisták azt hangsúlyozták, ami a fasizmusban és a polgári demokráciában közös, most a különbségeket emelték ki. A korábbiaktól eltérően, amikor csak azt világították meg, ami a kommunista mozgalmat minden más politikai irányzattól megkülönböztette, az előtérbe azoknak a momentumoknak a vizsgálata került, amelyek a fasizmus elleni harcban az együttműködés alapjai lehettek. — A VII. kongresszus a távolabbi perspektívát nem tudta ugyanolyan helyesen körvonalazni, mint a fasizmus elleni harc közvetlen feladatait. Ez azonban mitsem von le a kongresszus történelmi jelentőségéből s még kevésbé szolgálhat alapul ahhoz, hogy a KI tevékenységének utolsó szakaszát egészében negatívan értékeljék egyes történészek.

Zárszavában *Vass Henrik* megállapította, hogy az ünnepi ülésen hosszabban-rövidebben a Kommunista Internacionálé történetének szinte minden fontos kérdése napirendre került. Sok olyan gondolat vetődött fel, amely lépéssel előre viszi a Komintern történeti feldolgozásának ügyét, noha természetesen az alapvető kérdéseket a tanácskozás nem oldotta és nem is oldhatta meg. Egy ország marxista kutatói ezzel a nagyon sokrétű, bonyolult problémákat takaró kérdés-komplexummal nem is nagyon tudnának megbirkózni. Ehhez a szocialista országok és a kapitalista országok marxista kutatóinak összefogására lesz szükség.

Jelenleg az a helyzet, hogy a marxista történetírás ütemhátrányba került, bizonyos értelemben defenzívába szorult, átadta a terepet a burzsoá történetírásnak a Komintern történetének feldolgozásában. Az 50. évforduló valamit felrészített ebből az adósságból, de a legnagyobb eredmény az, hogy nemzetközileg is felhívta a figyelmet erre az adósságra, és talán ezután intenzívebben folytatódik a KI történetének kutatása. *Vass Henrik* leszögezte, hogy a magyarországi történetírással szemben egyelőre nem lehet más igényt támasztani — s ebben viszonylag keveset nyújtott a tudományos ülés —, minthogy a Kommunista Internacionálé és a magyar kommunista mozgalom történeti kapcsolataival az eddiginél behatóbban foglalkozzék.

Sipos Levente

NEMZETKÖZI KONFERENCIA A FEUDALIZMUS FELSZÁMOLÁSÁRÓL

1968. november 12–16. közt Toulouse-ban a Centre National de la Recherche Scientifique rendezésében számos külföldi történész részvételével nemzetközi kollokvium zajlott le „A feudalizmus felszámolása a nyugati világban” címmel. Az üléseken az előzőleg kézhez kapott előadások rövid ismertetésére és vitájára került sor. Az egyes előadások egy-egy ország (vagy esetleg tartomány) problémáit vizsgálták.

Az első nap délelőttjén az angol példa vitájára került sor. A távollevő *M. Szokolova* (Moszkva) szovjet történész referátumában az angol forradalom legfontosabb jellemzőit mutatta be és ismertette a szovjet történészek vonatkozó kutatásait. *K. G. Davies* (Bristol) a feudális rendszer maradványait vizsgálta a XVII–XVIII. századi Angliában. Szokolova referátumához szólva azt fejtegette, hogy Angliában voltaképpen két ancien régime-ről beszélhetünk, az elsőt a forradalom számolta fel, a második a XIX. századig maradt fenn, mindkettőnél a földbirtokos arisztokrácia játszotta a vezető szerepet. A vitában elsősorban a terminológia kérdése vetődött fel. *Medievista* jogtörténész részről a feudalizmus fogalmának túlságosan tág használatát kifogásolták. A vita során nagyjából az a vélemény alakult ki, hogy a feudalizmust szűkebb és tágabb értelemben kell használni, szűkebben az uralkodó osztályon belüli kapcsolatok, ezek jogi stb. ismérveit kell ezen érteni, tágabban viszont a jobbágy—földesúri viszony egészét.

A délutáni ülésen *J. Nicolas* (Montpellier) a Savoyában 1771—1792 közt végrehajtott, a magyarországi önkéntes örökvltságra emlékeztető reformról adott igen részletes képet. *A. Soboul* (Párizs) módszertani kérdésekre összpontosította a franciaországi feudális szolgáltatásokról szóló előadását, a legfontosabb kutatási feladatnak azt látta, hogy országos jellegű forrásanyag alapján meg kell vizsgálni, milyen volt a parasztek összjövödelmén belül a földesúri szolgáltatások aránya. A vita itt elsősorban a felhasználható forrásanyag jellegével foglalkozott. *M. Bouloiseau* (Párizs) a földközösség kérdését vizsgálva megállapította, hogy elsősorban a birtoktalanok voltak érdekelve fenntartásában. A forradalom elősegítette a földközösség felbomlását, s ezzel hozzájárult a falu elnéptelenedéséhez.

A következő nap délelöttjén *M. Bordes* (Nice) Laverdy 1764—1771 közti municipális reformját ismertette, a hozzászólások során annak a tisztázását kívánták, mennyire hatott ez a reform Turgot reformjaira. *D. Ligou* (Dijon) Bourgogne tartomány helyzetét vizsgálta a XVIII. században, ahol sokkal archaikusabb volt a feudális rendszer, fennállt a mainmorte, sőt a földesurak egyes helyeken még növelték is a kizsákmányolást. A vita során *E. Labrousse* (Párizs) azt hangsúlyozta, hogy a feudalizmus súlyosabb formáinak fennmaradása mindig együtt jár a gazdasági elmaradottsággal. *L. Trénard* (Lille) az északi francia tartományok helyzetét vizsgálta a XVIII. században, itt különösen a jogi ismérvek fennmaradását emelte ki. A feudális terhek itt is súlyosak, még a servage nyomai is megvannak. 1789-ben a cahiers de doléances mégsem kívánják a feudális rendszer felszámolását, ahogy az a vitában kiderült, alkalmasint azért, mert összeállításukban a földesurak és a papok is részt vettek.

A délutáni ülésen elsőnek *P. Léon*, *B. Bonnin*, *J. P. Daviet*, *M. Durand* és *G. Sabatier* kollektív munkája került megvitatásra, amely Délkelet-Franciaország helyzetét mutatta be, kiemelve a földrajzi változatosságnak megfelelően a feudális terhek sokféleségét és a polgári kézben levő földbirtok szinte teljes hiányát. *Soboul* hozzászólásában azt hangsúlyozta, hogy a sokféleség ellenére mégis vannak egységes vonásai a rendszernek egész Franciaországban. *R. Devleeshouwer* (Brüsszel) a belgiumi fejlődést vizsgálta, rámutatott arra, hogy itt a feudális terhek a XVIII. század végére már nagyon csökkentek, a parasztság jómódú volt, ezért nem forrongott. A vitában a hozzászólók kiemelték, hogy már a XVII. században a feudális szolgáltatások nagyrészét a parasztek megváltották, *Labrousse* szerint egyenesen a prosperitás nyomására. A parasztság a francia megszállás idején ragaszkodott a fennálló rendhez, éppen jómódú mivolta miatt. *Benda Kálmán* hozzászólásában azt emelte ki, hogy II. József reformjaival itt sem kívánta a feudális rendszer felszámolását, csak korszerűsítését. *I. J. Brugmans* (Amsterdam) Hollandiára vonatkozólag hasonló helyzetről számolt be: a feudális terhek nem súlyosak, különben is a lakosság 2/3-a a XVIII. század végén már városi. A két előadással kapcsolatban az elnököl *R. Mousnier* (Párizs) kérdései nyomán újból felvetődött a terminológiai vita arról, mi is értendő feudalizmuson, *Mousnier* csak a szűkebb, jogi értelmezést kívánta érvényesíteni, a legtöbb hozzászóló azonban az előző napi vitán kifejtett kettős értelmezést javasolta.

November 14-én délelött az előző napról elmaradt másik holland vonatkozású előadás hangzott el *J. Haaktól* (Hága), aki a francia uralom alatt végrehajtott felszámolást részletezte. A vitában *Niederhauser Emil* javasolta, hogy a felszámolás, ill. a felszámolás előtti gazdasági-társadalmi struktúra bizonyos tipologizálását kellene a konferencián megvalósítani, nem csupán egyes országok sajátosságait kimutatni. A javaslatot többen támogatták, *Soboul* figyelmeztetett arra, hogy csak a felszámolás módozatainak a tipologizálásáról lehet már most beszélni (felülről vagy alulról történik-e a felszámolás, teljes vagy csak részleges a földtulajdon tekintetében), a struktúra típusainak a megállapítására inkább csak a konferencia végén kerülhet sor. *A. Massafra* (Bari) a Nápolyi Királyság nagybirtokainak a helyzetét elemezte, s rámutatott arra, hogy a XVIII. század végén a feudális nagybirtokosok még komoly gazdasági és politikai erőt képviseltek. *P. Villani* (Bari) előadása eredetileg csak a Nápolyi Királysággal foglalkozott, de felszólalásában egész Itáliára is kitért, hangsúlyozta itt is az egyes országrészek eltérő vonásait. A felszámolás csak az 1860-as években fejeződött be, s akkor sem volt teljes, mert nem szüntette meg a nagybirtokot. A vita Itálián túlmenően a paraszti ipar kérdését vetette fel, amely a paraszti jólét fontos forrása volt számos országban. *Soboul* a nemesség súlyára utalt, s ezzel magyarázta, hogy a felszámolás itt kompromisszum útján történt, ezért fontosnak tartotta az állam szerepének vizsgálatát.

A délutáni ülésen *J. Suratteau* (Dijon) a baseli püspökséghez tartozó Porrentruy példáját vizsgálta, itt az erdő tette ki a földbirtok legjelentősebb részét, a parasztek ezt közösségi földként a maguk számára követelték, a francia megszállók viszont a püspök jogaira hivatkozva állami birtokká nyilvánították. Utalt arra, hogy Svájcban tulajdon-

képpen minden kantonban kissé másképp zajlott le a felszámolás. *W. v. Hippel* (Heidelberg) Németország esetét tárgyalta, részletesebben voltaképpen csak Poroszország és Ausztria fejlődését. Megállapította, hogy a bruttó paraszti jövedelemnek mintegy 30–40%-át tették ki a földesúri szolgáltatások. Utalt a Grundherrschaft és a Gutsherrschaft különbözőségére, ami újabb terminológiai vitát váltott ki, hogyan lehetne a két kifejezést pontosan kifejezni finánciál. *Benda Kálmán* felszólalásában arra utalt, hogy az osztrák jobbágyfelszabadítás kérdését jobb volna a közép-európai országokkal együtt tárgyalni. Hippellel szemben, aki tagadta, hogy Németországban a XVIII–XIX. század fordulóján lett volna parasztfelkelés, *Soboul* 1813–14 felzendülésére mutatott rá, ahol a szociális elégedetlenség nemzeti jelzavak mögött húzódt meg, ami arra figyelmeztet, hogy a nemzeti tényezőt is figyelembe kell venni. *K. D. Tonnesson* (Oslo) a dán, svéd és norvég fejlődést elemezte: Dánia a legközelebb áll a kelet-európai típushoz, Svédországban erős az állami parasztság, amely az országgyűlésen a negyedik rendet alkotja, Norvégiában voltaképpen nincs jobbágyrendszer. A vita a mezőgazdasági forradalom és a feudalizmus felszámolása közti összefüggés általános kérdését vetette fel: a felszámolás többnyire előfeltétele a mezőgazdasági forradalom kibontakozásának.

A következő nap délelőttjén *A. Dominguez Ortíz* (Granada) Spanyolország viszonylatában is erősen hangsúlyozta az egyes tartományok közti különbségeket és a felszámolás elhúzódását. A vita kiemelte, hogy az ancien régime végén itt a földesúri szolgáltatások már nem voltak súlyosak, de, mint *Soboul* figyelmeztetett rá, a föld polgári tulajdona volt itt a lényeges, ti. nagyrészt a földesurak kezében maradt. *P. Vilar* (Párizs) a katalániai fejlődést ismertette: a parasztok itt még a XIX. században is ragaszkodnak a régi rendszerhez, carlisták, ennek okait még kutatni kellene. A gazdag parasztság a feudalizmus híve volt, a burzsoázia is, mert földbirtokokat szerzett. A tengerparti területen a feudális terhek jelentéktelenek voltak. A vita arra utalt, hogy az itteni fejlődés a németalföldre emlékeztet, ahol a gazdasági fejlődés vezetett a rendszer elhalására. *A. Silbert* (Clermont-Ferrand) a portugál fejlődést mutatta be, mint az elmulasztott agrárforradalom tipikus példáját. A felszólalók arra utaltak, hogy a rendszer felszámolása 1811 után kezdődött, tehát a francia példa is szerepet játszott benne. *Benda Kálmán* utalt a kelet-európai típusal való erős hasonlóságra: a részleges felszámolásra, a felvilágosult abszolutizmus szerepére és a felszámolás felülről való megvalósítására.

A délutáni ülést a tengerentúli országok kérdéseinek szentelték. *Ch. Verlinden* (Gand — Róma) az egész amerikai kontinens problémáit felvető előadásában a kereszties hadjáratot tekintette előzménynek, ennek nyomán a spanyol és portugál, meg francia gyarmatosítás az európai hűbériség rendszerét ültette át Amerikába. A vitában felszólalók arra utaltak, hogy a kereskedelmi társaságok telepítésein nem lehet feudális jellegű birtokról beszélni. *R. R. Palmer* (Princeton) az Egyesült Államok kérdését vetette fel. Itt még a holland köztársaság gyarmatain is található hűbérbirtokok. A restauráció idején létrejött angol telepeken feudális rendszert akartak bevezetni, ez azonban nem sikerült teljesen, de jelentékeny arisztokrata elem volt a keleti partvidéken. Beljebb, a szabad földelken ez már nem honosodott meg. *J. P. Wallot* (Montreal) a kanadai fejlődésről számolt be, a francia telepítés bizonyos feudális elemeket vezetett be, ezeket az angol uralom számolta fel, de a lakosság éppen francia jellegük miatt ragaszkodott hozzájuk. A feudális jellegű sáv kezdettől fogva korlátozott volt, azon túl itt is szabad földek terültek el, s a betelepítés olyan ütemben folyt, amilyen ütemben a feudális maradványokat felszámolták. A vitában *Soboul* utalt arra, hogy a gyarmati területeken a nemzeti és gazdasági-társadalmi tényező még nehezebben választható el egymástól. *F. Mauro* (Párizs — Nanterre) a braziliai helyzetet ismertette, ahol csak részben beszélhetünk feudális viszonyokról, a portugálok ugyanis középkori fogalmakat és kifejezéseket használtak már új, kapitalista jellegű realitásokra. A spanyol gyarmatosítás sokkal feudálisabb jellegű volt. A vita során *Brugmans* felvetette azt, hogy meg kellene konstruálni a feudalizmus modelljét, a felszólalók többsége azonban azt egyelőre legalább is korainak tartotta, legfeljebb a feudalizmus felszámolásának a modelljét tartották megvalósíthatónak. A kérdés még tovább is gyűrűzött, mert egyes felszólalók szerint voltaképpen mindenütt feudalizmus volt, tehát az ázsiai és afrikai országok példáját is meg kellene vizsgálni. Ezt a felfogást azonban szintén számosan elleneztek.

Az utolsó napon kerültek sorra a kelet-európai országok. Délelőtt *K. Mejdřícká* (Prága) a csehországi jobbágyfelszabadítás menetét ismertette, *Benda Kálmán* áttekintést adott a magyarországi feudalizmus rendszeréről a XVIII. században, *Niederhauser Emil* a magyarországi jobbágyfelszabadítást ismertette, s összevetette a kelet-európai és balkáni típusal. *D. Berindei* (Bukarest) a feudalizmus felszámolását a román fejedelem-ségekben igen szélesen értelmezte, s tulajdonképpen a román egység és függetlenség megvalósulásának keretébe ágyazta be. Az előadásokhoz együttesen fűződő vitában ismét fel-

vetődött a tipologizálás kérdése, olyan vélemény is elhangzott, hogy éppen a közép-európai területen (a felsorolt országokat a program is és a felszólalók egy része Közép-Európának nevezte összefoglalóan) lehetetlen a tipologizálás, mert azt is nehéz megállapítani, milyen alapon különböztetjük meg az egyes területeket, földrajzi kritériumok szerint tipologizálunk-e stb. Az előző délutáni vitához kapcsolódva pedig felvetődött az amerikai kivándorlás kérdése, amely egyesek szerint éppen a felszámolással függött össze (a föld-nélküliek vándoroltak ki), mások viszont arra utaltak, hogy a kivándorlás célja éppen a tengerentúli feudális rendszerbe való integrálódás volt.

A délutáni ülésen *R. Portal* (Párizs) saját előadását és *P. G. Rindzjunszkij* (Moszkva) előadását foglalta össze, az első az oroszországi helyzetet mutatta be az 1861-es reform előtt, a második a reform gazdasági-társadalmi következményeit. A vita elsősorban a japán fejlődéssel való hasonlóságokra mutatott rá. *B. Leśnodorski* (Varsó) a három lengyel területen mutatta be a jobbágyfelszabadítás menetét és utalt össznemzeti jelentőségére. A vita nagyrészt itt is, mint a délelőtti ülésen, inkább egyes kérdésekre és feleletekre korlátozódott.

Az ülésszakot az egész konferenciát megszervező *J. Godechot*, a toulouse-i egyetem bölcsészkarának dékánja zárta be. Elsősorban a további teendőkre utalt: pontos terminológiát kell kidolgozni, ezért is fontos a tervezett soknyelvű terminológiai szótár, amelyet a konferencia anyagának mellékleteként adnak majd ki. A tipologizálás is fontos, bár utalt ismételtén a nehézségekre, és hangsúlyozta, mennyire fontos az országos sajátosságok kiemelése. A gazdasági-társadalmi struktúra mellett ki kell terjeszkedni az állam, a politikai intézmények vizsgálatára is. Igen fontos a feudális terhek kvantifikáló kimutatása. A felszámolás előtti helyzet és a felszámolás módzatainak a tipológiája mellett ki kell dolgozni a felszámolás következményeinek a típusait is (a nagybirtok fennmaradása vagy teljes megszűnése, a gazdálkodásban megmutatkozó következmények stb.). A további kutatások elősegítésére ő is csatlakozott ahhoz a már korábban felvetett és a résztvevők egyik csoportja által konkrétan is megfogalmazott javaslatához, hogy hozzanak létre egy nemzetközi bizottságot, ennek a feladata lenne a továbbiakban az egész problematika kidolgozása és a kutatások összehangolása. Ehhez a konferencia előkészítő bizottságot választott, ennek tagjai *R. Devleeshouwer*, *J. Godechot*, *A. Soboul*, *P. Villani* és *J. P. Wallot*, *Benda Kálmán*.

A konferencia egészében hasznosnak mondható, mert számos ország eltérő sajátosságainak a vizsgálatát tette lehetővé, ezáltal kitágította a látóhatárt, és legalább is felvetette az összehasonlítás, tipologizálás, modell-alakítás igényét, ha erre nézve nem is hozott eredményeket. Úgy kell tekinteni, mint első lépést; a továbbiakban véleményünk szerint éppen az összehasonlító módszer alkalmazásával lehet majd újabb eredményeket elérni.

Benda Kálmán—Niederhauser Emil

BESZÁMOLÓK SZEKERES JÓZSEF ÉS BETLEN OSZKÁR KANDIDÁTUSI DISSZERTÁCIÓINAK VITÁIRÓL

Szekeres József: „A magyar bányamunkásság harcai 1934—1944” című kandidátusi értekezésének nyilvános vitája 1967. október 18-án folyt le.

A disszertáció bevezetője röviden foglalkozik a hazai szénbányászat kialakulásával, minőségileg és mennyiségileg jellemzi a magyarországi kőszeneket, a bányászati vonatkozású természeti adottságokat, a hazai kőszén piacviszonyait, a magyarországi bányakapitalizmus kialakulása és megerősödése során a bányászat megszervezését, a bányatóke és a finanszírozás összenövését, az állami szénbányászat fejlesztésére irányuló törekvéseket, a bányavállalatok szerepét a magyar közgazdasági életben stb.

Az első fejezet a gazdasági világválság alatt hozott munkásellenes intézkedések és a már jödeje hanyatló szakszervezeti élet ezzel kapcsolatos kisebb fellendülések tárgyalásával kezdődik. Az SzDP és a KMP egyaránt hibás taktikája azonban hamarosan további bomlást idézett elő a bányászmozgalmakban is. A pécsi bányavidék — a Duna-gőzhajózási Társaság bányái — 1934-es sztrájkharcai szolgáltatják a legjellemzőbb példákat a folyamat lezajlására. Ez esztendőre itt a bányászok bére 40—50%-kal zuhant alacsonyabbra a válság előtti szinthez képest. A fokozódó elkeseredés kiváltotta szervezkedés és sztrájkok végül is Vasas, Mecsekszabolcs és Pécsbányatelep nagy földalatti éhség-sztrájkjába torkolltak. Ezt tekinthetjük a következő évek munkásmegmozdulásainak kiindulópontjával. A szociáldemokrata vezetés azonban képtelen volt a sikeres sztrájk